

Söýün şahyr

Category: Goşgular, Kitapcy, Sözler, Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Söýün şahyr SÖYÜN

Söýün şahyr Maňgyşlagyň Kendirli obasynda eneden bolup, Bekdaş obasynyň golaýynda aradan çykypdyr. Şahyryň kakasy Gara däli ömrüni balykçylyk bilen geçiripdir. Söýün ýaşlykda kakasynyň işine kömekleşipdir. TYA-nyň golýazmalar fondunyň 2049-njy bukjasynda bar bolan maglumata görä, ol şahyrçylyga on sekiz-ýigrimi ýaşlarynda başlapdyr. Söýün şahyryň ýigrimä golaý sygry 5, 914, 2025, 2041, 2049, 2117, 3110-njy bukjalarda saklanylýar. Ol materiallary Krasnowodsk (häzirki Türkmenbaşy) şäheriniň Kirow köçesiniň 1-nji jaýynda ýaşayan Aşyr Seýidow, Magtymguly köçesiniň 41-nji jaýynda ýaşayan Orazgeldi Begjanow, Krasnowodsk raýonynyň Guwlymayak obasynda ýaşayan Mollaoraz Nuryýew ýazyp, golýazmalar fonduna iberipdirler. Şahyryň goşgularynyň aglabasy dini hem pessimistik äheňde ýazylypdyr. Söýüniň şeýle eserler döretmegine onuň döwrüniň we maşgala durmuşynyň täsiriniň uly bolandygyny aýtmak gerek. Şahyryň: Esen, Jumabike, Baýram diýen ýaly jemi 6 dogany bolup, olaryň hemmesi ýaşlykda aradan çykypdyrlar.

Oňa Söýün şahyryň:

Meýlisde ýörmedim, könlüm şat bolup,
Hijran ataşyna synam ot bolup,
Ýakyn gardaşlarym menden ýat bolup,
Jepalara duçar boldum, ýaranlar.

Aýdar Söýün şahyr panyga geldim,
Hazan urgan gyzył gül kimin soldum,
Arka daglarumdan aýrylyp galdym,
Bu pany ýalançy bildim, ýaranlar[1] –

diýen goşgusy hem aýdyň şaýatlyk edýär. Bu ölüm-ýitim sebäpli, şahyr uly gaýgy-gama duçar bolýar. Ulu agasy Eseniň ölümi

Söýüne has hem agyr degýär. Ol barada şahyr birnäçe şygyr ýadygär galdyrypdyr. Esen bilen garşylykly aýdyşylan goşgular döredipdir. Olaryň birinde Esen ölüm ýassygynda ýatan wagty özünden tamasyny üzüp, Söýüne şeýle ýüzlenipdir:

Gider boldy pany dünýäden başym,
Aglasyňlar, aýralygyň günüdür.
Mendenrazy boluň, dogan-gardaşym,
Aglasyňlar, aýralygyň günüdür.

Görebilmen, gözüm nury kesildi,
Demim sanaglydyr, göwräm gyslydy,
Geýen lybaslarym törden asyldy,
Aglasyňlar, aýralygyň günüdür.[2]

«Barmyka?» atly dialog şekilli ýazyylan goşguda Söýün şahyr agasy Esene: «Bu agyr günler başymyzdan geçermi? Seni hem öýli-işikli etjek, maksat-myrada ýetirjek günlerimiz gelermi?» diýip ýüzlenýär. Esen bolsa oňa: «Merdana bol... Meniň derdim güýçli. Dünýäden ötermen. Syryňy her kişä bildirme. Baky ýurda gidenler gaýdyp gelmez» diýip jogap berýär. Ol goşguda biz şeýle bentlere duş gelýäris:

Söýün:

– Arkadagym, saňa bolmasyn ýaman,
Aýrylmaz başymdan hasratly duman,
Dagdan aýrak awlap, çöllerde gulan,
Boz meýdanda ýörer günler barmykan?

Esen:

– Dogan, bu dünýäniň yzy ýalandyr,
Kim bar ölmän, munda baky galandyr,
Razy boluň, peýmanamyz dolandyr,
Şükr etgil Hudaga, merdana bolgul.[3]

Esen nähoşlukdan aýňalman, aradan çykýar. Şol sebäpli Söýün şahyr:

Eý ýaranlar, ömür öter, peýany ýokdur dünýäde,

Gardaşymdan aýra düşdüm, dagu-hijran dünýäde,
Alty dogandan aýrylyp, galdym çölüstan dünýäde,
Degdi ol bady-hazan, soldy gülüstan dünýäde,
Ýekelik düşdi başa, boldum puşman gardaşym.[4] –

diýen goşgusyny dünýäden, pelekden zeýrenip düzüpdür. Şahyr ähli doganlaryndan aýra düşüp, ýeke galýar. Onuň şeýle boljagyna gözünü ýetiren Esen ölüm ýassygynda ýatyrka:

Esen aýdar bize Hakyň emiri,
Söýün, saňa bersin uzak ömüri,
Şükür etgil Hudaga, kylgyl sabyry,
Senem bolduň indi biri ýekäniň.[5] –

goşgusyny döredipdir. Ýalňyz galan ýeke dogany Esenden hem aýra düşen Söýün şahyryň şygyrlary, ine, şu sebäplere görä pessimistik äheňde ýazylypdyr.

Söýün şahyr Haka ýalbaryp, näçe mynajat kylsa hem onuň dilegi kabul bolmaýar. Onuň ýeke-täk dogany wepat bolýar. Şahyr «Baradyr» diýen goşgusynda:

Eý ýaranlar, ýalan dünýä yüzünden,
Her kimse bir many seçip baradyr;
Kimse geda boldy, kimse baý boldy,
Kimsäniň bagtyny açyp baradyr.[6] –

diýmek bilen, öz döwründäki adamlaryň geday hem baý kimin iki topara bölünýänligine göz ýetiripdir, ol şeýle bolmagyny Allanyň işi diýip düşünişdir. Oňa şahyryň:

Kimler dok, kimse aç,
Hak emrine ýokdur alaç,
Atgyr tüpeň, kesgir gylyç,
Ýerde ýatyp, pos bolmasyn.[7] –

diýen setirleri güwä geçýär. Şonuň bilen birlikde, şahyr ýeri gelende, il-ýurt, watan üçin söweş etmekligi, üstüne gelen duşmana garşy göreşmekligi maslahat berýär.

Söýün şahyryň birnäçe goşgusy öwüt-nesihat äheňinde

ýazylypdyr. Ol goşgularda, köplenç, dünýäniň wepasyzlygy barada gürrüň edilýär. Baýlaryň, kazy-kelanlaryň garyplara, ýetimlere, gedaýlara rehimli bolmalydygy nesihat berilýär, şahyryň bu nesihatlary din we dine gulluk etmek ideýasy bilen baglaşdyrylýar:

Bir garyba ýaman sözi diýmegil,
Halal ýyggyl, haram lukma iýmegil,
Bu dünýäde baş wagtyňy goýmagyl,
Magşar günü halyň kyndyr, adamzat.[8]

Söýün şahyr harsydünýäligi, adalatsyzlygy ýigrenipdir. Şol sebäpli ol:

Baýlara gelişmez ýurtawul ýortmak,
Zulum eýläp, garyplary bagyrtmak,
Nähak ýere bigünäni agyrtmak
Adyl bolan kähudaga ýaraşmaz.[9]

diúip ýazypdyr.

Şahyr «Näbilsin» diýen goşgusynda mertleriň duşmana garşy söweşde özüni tanadýanlygyny, edep-terbiýäniň görüm-görelde baglydygyny aýtmak bilen, ata-enäni ynjytmazlygy nesihat berýär:

..Akmak biliň söze gulak salmasa,
Ata-enäniň nesihatyn almasa,
Garyndaşy, deňi-duşy näbilsin.[10]

Söýün şahyr bu goşgusynda dünýä barada türkmen klassyk şahyrlarynda duş gelýän tradision pikirleri dowam etdiripdir:

Kimleri ýok etdiň, ýoldan azdyrdyň,
Kimseleri ilden-ile gezdirdiň,
Kimiň tagtyn ýykyp, täjin bozdurdyň,
Adamzada gowga salan, dünýä sen.

Sende galmaz hiç kim jezasyn çekmän,
Hany nirde Rüstem, Isgender, Lukman,

Asman, zemin bir gün ýykylar hökman,
Ahyry gugaryp galan, dünýä sen.[11]

Söýün şahyr dünýäden zeýrense-de, pelekden şikaýat etse-de, ahyrsoňy il-ýurduň sarpasyny belent tutupdyr. Her hili kynçylyklardan diňe halkyň, il-günüň alyp çykýanlygyny, garyba-ýetime, baýlaryň, işan-mollalaryň däl-de, il-halkyň wepadar bolýanlygyny beýan edipdir:

Tutarlar ömrüň hesibin,
Ýalan biliň dünýä düýbün,
Halyn kim sorar ýetimiň,
Rehimli ili bolmasa.[12]

Söýüniň bize gelip ýeten goşgularyndan diňe iki sany şygry yşky-liriki tema bagyşlanypdyr. Şahyr ol goşgularyny ýetginjek ýyllary döredipdir. Goşgynyň biri Gurban, beýlekisi Oguljan diýen gyza bagyşlanypdyr. Söýün şahyr garyplyk sebäpli, galyň tölemegiň hötdesinden gelip bilmändir. Şoňa görä ol gyzlaryň hiç biri bilen hem maşgala durmuşyny gurmagy başarmadyr. Ony şahyr şeýle setirlerde beýan edipdir:

Ýedi ýyllap wasp edip, düşdüm seniň zzyña,
Her hepdede bir görüp, maýyl idim özüňe,
Gandu-şeker goşuban şirin-şerbet sözüňe,
Nämähreme görkezmez, nikap tartar ýüzüne,
Göwnüm bar-da, güýjüm ýok, aýdanyn hakdyr, Gurban.[13]

Şahyr ýedi ýyllap söýgülisiniň ugrunda ýanyp-bişýär. Oňa göwni bar. Emma berip alaymaga güýji – maly-dünýäsi ýok. Bu hem «Göwnüm bar-da, güýjüm ýok» diýen sözler arkaly örän real beýan edilipdir. Söýüniň ýaşan döwründe hemme zat diňe mala-baýlyga bagly bolupdyr. Adamyň güýji onuň jübüsindäki altynyň agramy bilen kesgitlenýär. Azat söýgä, bagtly durmuşa zar bolan aýal-gyzlar adamkärçilik mertebeleriniň kemsidilmeginden diňe häzirki döwürde halas bolup bildi.

Öz ýaşayan jemgyýetinde, her näçe Hudaýa, pelege ýalbarsañ-da, garyplykdan galkynyp-da, bagtly durmuşa ýetip-de, göwün söýen

gyzyňy alyp-da bolmajakdygyny aňan Söýün şahyr şeýle netijä gelipdir:

Söýün aýdar, boldum garyp,
Pelek jebrinden sargaryp...

Ýa-da:

Söýün diýer, ýandym oda,
Goşulyp aşyk Perhada,
Ýar goýnunda ýatyp bolmaz.[14]

Söýün şahyryň goşgularynyň çeperçiligi barada aýdylanda, olaryň käbirinde original meňzetmeleriň ulanylandygyny bellemelidiris:

Işigiňde erik bolup gülläýin,
Şahasynda bilbil bolup saýraýyn,
Seb bolmasaň, Ok, Balkany neýläýin,
Tä ölinçäň hyrydaryň, Oguljan.

Gawunyň kaky sen, üzüm şiresi,
Lebleriňden akan baldyr, Oguljan.[15]

Şahyr klassyk edebiýatymyzda köp ulanylan: bilbil, dutar, alma, bal ýaly meňzetmeler bilen birlikde, gawunyň kaky, üzümüň şiresi ýaly meňzetmeleri ulanypdyr. Ol: «Sen bolmasaň, Ok, Balkany neýläýin» diýmek bilen, Garabogaz we Jebel aralygyny göz önünde tutupdyr. Bular şahyryň ýaşan, önüp-ösen mekany bilen baglanyşykly ýerlerdir. Ýer-ýurt atlaryna Söýün şahyryň «Gal indi» goşgusynda hem duş gelýäris.

Umuman, Söýün öz döwrüniň sowatly adamlarynyň biri bolmak bilen, ol gözgyny, agyr durmuşyny pessimistik äheňde suratlandyran şahyrdyr.

Allaberdi ORAZTAGANOW,
filologiýa ylymlarynyň kandidaty.

---

[1] Inw. 2117 (e).

- [2] Inw. 5, (f).
- [3] Şol ýerde.
- [4] Inw. 2117 (e).
- [5] Inw. 5 (f).
- [6] Şol ýerde.
- [7] Şol ýerde.
- [8] Şol ýerde.
- [9] Inw. 3110 (e).
- [10] Inw. 5 (f).
- [11] Şol ýerde.
- [12] Şol ýerde.
- [13] Inw. 3110 (e).
- [14] Inw. 5 (f).
- [15] Inw. 3110 (e) Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly